

"מבחן התוצאה" כמבחן של מגמות

בשיח הציבורי הישראלי נשמעת מדי פעם האמירה כי אין מענה צבאי לאיום הטרור. אכן באילוץ הסביבה האסטרטגית שבה אנו פועלים, ובהתחשב במאפייני העימות המוגבל, ניתן לומר כי אין פעולה צבאית סופית שתגדע באחת את מכלול מרכיבי איום הטרור. אולם לא בכך מדובר. הפעילות הצבאית מיועדת בהקשרי עימות אלה גם להגן מפני האיומים, גם לסכל את יכולת הפעולה וההתארגנות של גורמי הטרור וגם – אם לא בעיקר – ליצור באמצעות הפעלת הכוח את האפקטים המערכתיים ואת המגמות האסטרטגיות שבהם יעוצבו גבולות הדין המדיני ותכניו

תא"ל גרשון הכהן

שתיאר שמעון נווה בספרו "תורת המערכה"¹, נוצרה מתוך המצוקה התיאורטית שאליה נקלע הידע הצבאי והאסטרטגי שלאחר מלחמת העולם הראשונה. הניסיון המיוחד שנצבר בצבא הרוסי במלחמת האזרחים שלאחר מלחמת העולם הראשונה היווה מקור השראה לפרדיגמה אחרת: אירועי לחימה במקומות שונים התגלו כמושפעים הדדית למרות המרחק הרב ביניהם. נוצרה בכך ההכרה בקיומה של הווייה מערכתית (System) כיישות נוספת שאינה ניתנת למיצוי בהתרחשות הפיזיקלית והמכנית.

הידע הצבאי הפורמלי נמצא בשנים האחרונות במצוקה דומה. שאלת הקשר שבין הפרקטיקה הצבאית לבין המטרות האסטרטגיות הייתה תמיד שאלת היסוד, אולם בשנים האחרונות, לאור ניסיון הפעילות בזירות לחימה שונות בעולם, דיון כן בשאלה זו נקלע למבוכה: שוב ושוב נשאלה השאלה האם הפעלת הכוח הצבאי אכן הייתה רלוונטית למה שרצוי היה להשיג. כך, לדוגמא, סיכם

גנרל שורט (Short), שפיקד על הכוח האווירי בקוסובו את הפעלת הכוח האווירי במלחמת קוסובו: "כאשר אני מציע לתקוף מטרה, חייב להיות לנו בראש אפקט כלשהו. מהו האפקט הנדרש? האם תקיפת מטרה זו והשגת האפקט הנדרש יעזרו לנו כדי להשיג את מטרת המלחמה הצבאית, ואם נשיג את ההישג הצבאי, האם נשיג את היעד המדיני? ואם אין ביכולתנו לקשור את הקשר בין שניהם, מדוע אנו

"האם הושגו מטרות המלחמה?" "האם השיגה המערכה הצבאית את יעדיה?" שאלות אלה מלוות תמיד מערכות צבאיות, והן עולות בימים אלה עם סיומו של מבצע "חומת מגן".

על-פי רוב נוטים לגשת לשאלות אלה דרך המושג הרווח – "מבחן התוצאה". במבצעים צבאיים מסוג מסוים, כגון חילוץ החטופים במבצע אנטבה, אכן מהווה מבחן התוצאה מהות הכול. אולם במקרים רבים למבחן התוצאה בהקשרו המידי אין תרומה של ממש בבחינת הישגי מערכה, במיוחד כאשר מדובר ב"מבחן התוצאה" הבא לידי ביטוי ביצירת מגמות חדשות, שלא ביום אחד ניתן לעמוד על טיבן. כך גם בחיי יום-יום: הפגנת המונים נגד סלילת כביש, הכרוכה בפגיעה בשמורת טבע, יכולה על-פי מבחן התוצאה להסתכם בכישלון, כאשר ההפגנה לא הצליחה למנוע את סלילת הכביש. אולם

"האם הושגו מטרות המלחמה?" "האם השיגה המערכה הצבאית את יעדיה?" שאלות אלה מלוות תמיד מערכות צבאיות, והן עולות בימים אלה עם סיומו של מבצע "חומת מגן"

ייתכן שעצם קיום ההפגנה יהווה לעתיד גורם משפיע, שיבוא לידי ביטוי כגורם מרסן של תוכניות אחרות. ההפגנה תיבחן בהקשר זה כמחוללת מגמה, ותוצאותיה יוכלו להיבחן בטווח של שנים.

התהוות תורת המערכה הרוסית בשנות ה-20 וה-30, בין שתי מלחמות העולם, כפי

רח"ט תוה"ד

תוקפים מטרה זו?"

במצוקתו זו פונה גנרל שורט אל "מחסן הידע" הצבאי ותולה את הפתרון במושג הידוע "מרכז הכובד" (Center of Gravity). תקיפת מטרות שהן מרכז הכובד של האויב תכוון בעינינו את יצירת הקשר הראוי שבין הפעולה הטקטית לבין ההישג האסטרטגי המבוקש.

מצוקתו של גנרל שורט מוכרת היטב לצה"ל ולממשלות ישראל, והפתרון המוצע לנו אינו נראה כסיוע של ממש.

כאשר מדובר על תקיפת מערכת צבאית קונוונציונלית במודל של היערכות הרוסים למגננה במזרח-אירופה בתקופת המלחמה הקרה, ניתן אולי למצוא שימוש בפנייה למושג "מרכז הכובד". אך מהו מרכז הכובד של היישות הפלסטינית, שעימה מתמודדת מדינת ישראל בלחימה ב-18 החודשים האחרונים?

שינויים בסביבה האסטרטגית הבין-לאומית מתבטאים

בשנים האחרונות בהיווצרותן של מערכות צבאיות מסוג חדש, דוגמת המערכה שהובילו האמריקנים ובעלות-בריתם בקוסובו.

גם הלחימה המתמשכת בעימות המוגבל בין מדינת ישראל לבין הרשות הפלסטינית מציגה קשיים תיאורטיים דומים, וגם לה מתלווים מושגים צבאיים חדשים, כגון אפקטים מערכתיים ומגמות מערכתיות/אסטרטגיות. בצבא ארה"ב, לדוגמא, אימצו באחרונה את המונח "מבצעים מוכווני אפקט" (Effect Based Operations), ומושגים מסוג זה הפכו לכלי עבודה בעיצובן ובתכנון

של מערכות צבאיות. מתוך הנחה שלמושגים תיאורטיים חייב להיות שימוש בהוויית המעשה, אברר בדבריי הבאים את מידת הנחיצות של המושגים "אפקט" ו"מגמה" לשיח הצבאי.

אפקטים ומגמות ככלי עבודה אסטרטגיים

למבצע אנטבה (1976) נקשר שובל מיתולוגי. היה לו אפקט מרשים, וגם התפתחה בעקבותיו מגמה אסטרטגית, שהשפיעה על חטיפות מטוסים, אולם עצם שחרור החטופים בוצע על-ידי המבצע עצמו, לא על-ידי אפקטים ומגמות. הקול

גשר של צה"ל על תעלת סואץ לאחר מלחמת יום הכיפורים

הנשיא סאדאת, כהוגה רעיון המלחמה המצרי ב-1973, הצליח ביציאתו למתקפה לא רק לממש את המשימה הטקטית - צליחת תעלת סואץ - אלא גם לחולל מגמה אסטרטגית: מאמץ מדיני להשבת סיני לידי המצרים

הקורא בדעת הקהל בישראל "תנו לצה"ל לנצח" מצפה בערגה למעין "מבצע חילוץ", לפעולת "סופר-מן" שיהיה לה, כמו בסרטי מערבונים, התחלה, אמצע וסוף טוב.

לעומת זאת, פעולת כוחות נאט"ו בקוסובו, כמו פעילות צה"ל בלבנון ובזירה הפלסטינית, הן פעולות צבאיות מסוג אחר. גם הן מוכוונות בהתרחשותן להשיג הישגים של ממש, אולם לא די בהן כשלעצמן כדי להביא להישג האסטרטגי המבוקש. בעולם המדיני - השואף למנוע הידרדרות אזורית למלחמה כוללת - נוצרה חשיבות הולכת וגוברת לפעילות מידתית וכפופה לאילוצים, המוכוונת ליצירתם של אפקטים מחוללי מגמה. דווקא כאן מוטל על המצביא, "האופרטור", נטל יצירתי כבד. בדומה לפעולת הארכיטקט - ככל שמתרבים האילוצים, כך כישוריו של הארכיטקט הופכים לנחוצים יותר. (על מנת לשלב בדירת

**שינויים בסביבה
האסטרטגית הבין-לאומית
מתבטאים בשנים
האחרונות בהיווצרותן של
מערכות צבאיות מסוג חדש**

מבחן התוצאה" כמבחן של מגמות

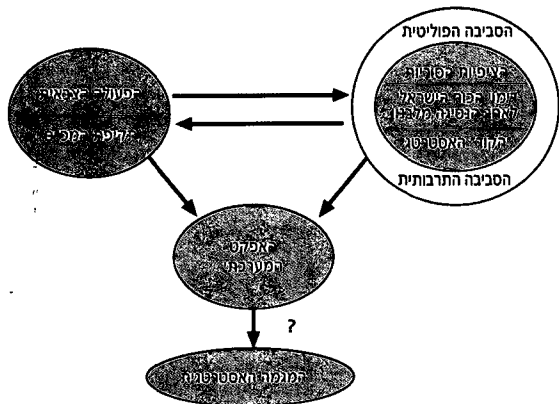
383

בדרום-מזרח לבנון הוא ההישג שנדרש כאן ושקובע את הצלחת התקיפה, אלא האפקט המושג בתקיפה המכוון כמסר מהמוען הישראלי אל הנמען הסורי.

תקיפת המכ"ם כמסר באה להדגיש כי לאחר נסיגת צה"ל מלבנון השתנו כללי המשחק, ומדינת ישראל רצינית בכוונתה להשיב מלחמה אף במחיר הסתכנות בהידרדרות למלחמה כוללת עם סוריה. בתקיפות אלה מודגמת יכולת התקיפה של חיל האוויר הישראלי, וגם בכך טמון מסר של רצינות ושל מוכנות לעימות.

התקיפה, על המסר הגלום בה, נועדה להביא להיווצרות המגמה האסטרטגית המבוקשת: לשכנע את השלטון הסורי לרסן את פעולות חזבאללה נגד ישראל בגבול לבנון. האפקט בהקשר זה תלוי אם כן בהקשר שבו הוא מתרחש, והמגמה הנוצרת תלויה בהיווצרותה בעוצמת האפקט.

באופן סכמטי ניתן לתאר את ההתרחשות באופן הבא:

התהליך, כמובן, אינו דטרמיניסטי. האפקט יכול להיות מושג במלואו ועדיין לא להוביל בהכרח אל המגמה האסטרטגית הרצויה. כאן באה לביטוי יכולת השיפוט של המצביא ושל המדינאי במעקב אחר היווצרות האפקט והמגמות המתפתחות ומידת התאמתם לציפיות. האפקט המערכתי אינו איפוא תוצר לוואי קבוע של הפעולה הצבאית, אלא הוא תלוי באופן חד-פעמי בהקשר ההתרחשות. כך קורה שאותה פעילות צבאית, כמו תקיפת תחנת כוח, יכולה פעם אחת להשיג הישג מערכתי רצוי ופעם אחרת, בהקשר אחר, להשיג בדיוק את ההיפך. מבחנו של המצביא תלוי כאן בהבנתו את ההקשר הסביבתי הכולל על הרגישויות האסטרטגיות והתרבותיות הרלוונטיות. בהבנתו זו תלויה רלוונטיות המעשה הצבאי והאפקטיביות שלו ביחס למגמות העשויות להתחולל באמצעותו.

הפעולה הצבאית - ההקשר והמטען הסמלי

עם השינוי המתהווה בסביבת הפעולה של הצבאות מתגלה מבחנו של המצביא כתלוי ביכולתו ליצור את שיווי המשקל

חדר וחצי פונקציות של חדר שינה, חדר עבודה וסלון נדרשים כישורים יצירתיים, שאינם הכרחיים כאשר לפנינו דירת שלושה חדרים). בסביבה האסטרטגית, שהפכה להיות מרובת אילוצים, הולך ונוצר ז'אנר לחימה מסוג חדש – ז'אנר ההופך את האפקט המערכתי ואת המגמה האסטרטגית לכלי העבודה העיקריים של המצביא.

רעיון המלחמה המצרי ב-1973 כרעיון מוכוון אפקט מערכתי ומגמה אסטרטגית

כוחו התיאורטי של מושג כרוך ביכולתו להימצא יעיל במגוון תופעות רחב, ואכן הסתכלות על תופעות לחימה במסגרת ההתייחסות המושגית הכוללת את מושגי האפקט והמגמה אינה ייחודית רק לתחומי העימות המוגבל.

הנשיא סאדאת, כהוגה רעיון המלחמה המצרי ב-1973, הצליח ביציאתו למתקפה לא רק לממש את המשימה הטקטית – צליחת תעלת סואץ – אלא גם לחולל מגמה אסטרטגית: מאמץ מדיני להשבת סיני לידי המצרים.

בצליחת התעלה ובהתבססות הצבא המצרי ממזרח לתעלת סואץ לא הוצב איום של ממש על מדינת ישראל. בינו ובין העורף האסטרטגי הישראלי היה עדיין מרחק רב, אבל נוצר אפקט בעל עוצמה, שגם הוא תרם, כנראה, להשגת היעדים האסטרטגיים המצריים בהמשך. האפקט נוצר באינטראקציה שבין האירוע הצבאי הטקטי לבין התודעה הישראלית והתודעה הערבית. במשמעותה העיקרית עירערה הצליחה המוצלחת את הביטחון העצמי של החברה הישראלית, סדקה את האתוס של החייל הישראלי הבלתי מנוצח והשיבה את הכבוד לאומה הערבית.

מרכז הכובד שאותו תקפו המצרים היה על-פי תיאור זה בעיקר מרכז כובד תודעתי וסמלי. עוצמתו של אפקט זה, שלא נפגמה על אף מתקפת הנגד הישראלית המוצלחת למערב התעלה ולעומק מצרים, חוללה את המגמה האסטרטגית המדינית, שהובילה בהמשך לויתור הישראלי על סיני ולהסכם השלום בין ישראל למצרים. היווצרות האפקט במקרה זה נעוצה, אם כן, במפגש בין המעשה הצבאי ובין הסביבה התודעתית-תרבותית.

האפקט המערכתי כתופעה תלויה הקשר

גם לפעולה טקטית בודדת יכול להיות אפקט מערכתי. כך, לדוגמא, השתלטות הימ"מ על בניין האוריינט-האוס בירושלים בקיץ 2001. פעולת ההשתלטות היא אירוע טקטי, אבל בהקשר התרחשותה מתלווה לפעולה אפקט, ההופך את האירוע לבעל ממד אסטרטגי.

באופן דומה יש לייחס אפקט מערכתי גם לתקיפת המכ"ם הסורי בדהר אל-ביידר באפריל 2001. בממד הפיזיקלי המכ"ם הותקף והושמד בתקיפה מדויקת של טייסי חיל האוויר. אולם לא אל הממד המכני-פיזיקלי כוונה התקיפה הזאת, לא עצם שיבוש מערכת ההגנה האווירית הסורית

נפשם וחתר להשלים הישג זה ללא פשרה – גם במחיר של סיכון חיי חייליו.

על רקע דימוי חוסנה של החברה הישראלית, שנמשל כפי מנהיג החזבאללה ל"קורי עכביש", הוצגה בלחימת צה"ל חברה אחרת, המסוגלת ביום פקודה להעמיד מתוכה כוח לוחם יעיל ונחוש. נוצר בכך אפקט ברור בעוצמתו, שישפיע בצורה זו או אחרת על המגמות האסטרטגיות העתידות להיווצר.

סיכום

העימות בין מדינת ישראל לבין הפלשתינים נראה לפי שעה כממשיך להיות עימות מוגבל. בחוברת ה"עימות המוגבל"² (תוה"ד) נאמר:

"במלחמה הצבא הוא זה שמכריע בפועל, ובעימות המוגבל הצבא משפיע באופן מכריע. בעימות המוגבל נדרש הצבא למצות את יכולותיו להוגעת היריב לשם השגת התכלית המדינית ולמנוע את היריב מלהוגיע אותנו". (עמ' 44)

בשיח הציבורי הישראלי נשמעת מדי פעם האמירה כי אין מענה צבאי לאיום הטרור. אכן באילוצי הסביבה האסטרטגית שבה אנו פועלים, ובהתחשב במאפייני העימות המוגבל, ניתן לומר כי אין פעולה צבאית סופית שתגדע באחת את מכלול מרכיבי איום הטרור. אולם לא בכך מדובר. הפעילות הצבאית מכוונת בהקשרי עימות אלה גם להגן מפני האיומים, גם לסכל את יכולת הפעולה וההתארגנות של גורמי הטרור וגם – אם לא בעיקר – ליצור באמצעות הפעלת הכוח את האפקטים המערכתיים ואת המגמות האסטרטגיות שבהם יעוצבו גבולות הדיון המדיני ותכניו.

מנהיגות צבאית ומדינית נבחנת בשעות כאלה במידת יכולתה לזהות את המגמות המתפתחות, לחזק את אלה הרצויות ולמנוע ככל הניתן את אלה שאינן רצויות. פעילות הדרג הצבאי ברמה המערכתית מתגלה כך כמאופיינת יותר ויותר על-ידי מתודת החשיבה ולא דווקא על-ידי היקף הכוח המופעל, כאשר האפקט המערכתי ואופן יצירתו הינם ביטוי של האינטראקציה הייחודית בין המעשה הצבאי הטקטי לבין המטרות האסטרטגיות.

מבחן התוצאה של פעילות זו כרוך, כמובן, במבחן המעשי של הביצוע הצבאי, אולם עיקרן של התוצאות נעוץ באפקטים ובמגמות, אשר לבחינתם נדרשים מאמץ מסוג אחר, מתודה אחרת וטווח זמן אחר.

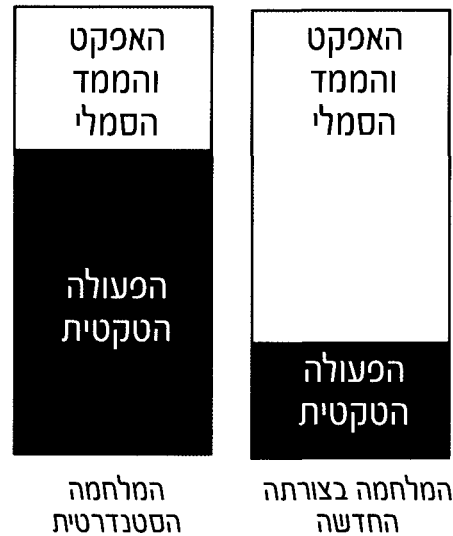
מקורות

1. שמעון נווה, אמנות המערכה: התהוותה של מצוינות צבאית, מערכות, 2001
2. אל"ם שמואל ניר (סמו), העימות המוגבל, תוה"ד, 2001

התואם בין שיקולים צבאיים "מקצועיים", שהם פיזיקליים ופונקציונליים, לבין שיקולים אחרים, המעוגנים בחלקם בממד התרבותי-סמלי של סביבת הפעולה.

ההתרחשות בסביבת כנסיית המולד בבית-לחם בימי מבצע "חומת מגן" מדגימה עניין זה בפשטות כמעט טריוויאלית. כאן טמון אחד ההבדלים המהותיים בין המלחמה בצורתה המוכרת, דוגמת מלחמת יום הכיפורים, לבין המלחמה בצורתה החדשה.

לפעילות הצבאית הפיזיקלית, הממשיכה להיות תובענית ושוחקת, ניתן בצורת המלחמה החדשה מקום אחר. בצד הפעלת הכוח בתרגולות הלחימה הסטנדרטיות נדרשת חשיבה נוספת ויצירתית על הממד הסמלי המעוגן בסביבת הפעולה, אשר מכתוב את האפקט הנדרש ובהתאם לכך את שיטת הפעלת הכוח.

"חומת מגן" האפקט והמגמות

עוד לא שקע האבק מתנועת הרק"ם חזרה מן הערים ביהודה ובשומרון, ומוקדם כנראה לבחון את המגמות שחולל המבצע.

אולם במסגרת המושגית שהוצעה כאן ניתן לומר כי את הלחימה ואת מבחן תוצאותיה יש לבחון לא רק בממדי כמות: "כמה נשק נתפס, כמה מעבדות הושמדו, כמה מבוקשים נלכדו", אלא גם באפקטים שנוצרו בפעולת הלחימה ובמגמות שיווצרו בהמשך.

את הלחימה במחנה הפליטים של ג'נין ובקסבה של שכם כמו גם במקומות אחרים יש לשפוט איפוא לא רק בממד הפיזיקלי, שבו התגלתה לחימת צה"ל כיעילה, אלא גם בממדים הנוספים – בנחישות הלחימה, ברוח ההתנדבות וביכולתה של החברה הישראלית, בעמידתה אל מול איום ממש, להפוך מחדש לחברה לוחמת ומגויסת. צה"ל אסר קרב על המחבלים, הכריח אותם להיכנע או להילחם על